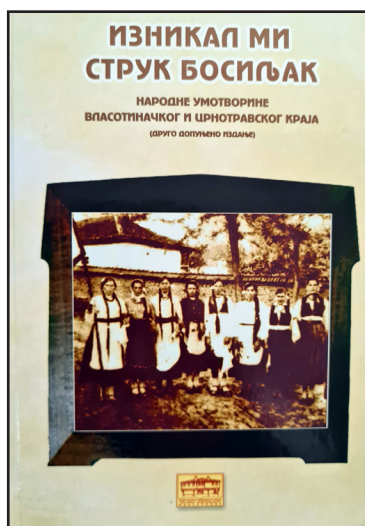

Приказ

Чување завичајне духовне баштине

Изникал ми струк босиљак: народне умотворине власотиначког и црнотравског краја (друго допуњено издање), прир. Валентина Питулић. Власотинце: Народна библиотека „Десанка Максимовић“, 2020, 584 стр.

Књига *Изникал ми струк босиљак: народне умотворине власотиначког и црнотравског краја* објављена је 2020. године у издању Народне библиотеке „Десанка Максимовић“ у Власотинцу. Ово је друго, допуњено издање књиге која је први пут изашла 2000. године под називом *Изникал ми струк босиљак: лирске народне песме власотиначког краја* у издању Информативног листа „Власина“ у Власотинцу. Основна разлика између првог и другог издања огледа се у бројности записаних песама и њиховој жанровској разноликости, на шта је засигурно утицала чињеница да је у друго издање уврштена и грађа записана у црнотравском крају.

Рад на првом издању књиге, према речима њеног уредника Србе Такића, представљао је „велику и непоновљиву авантуру“ (стр. 8), након чијег објављивања су чланови редакције листа „Власина“ препознати као „истински нови квалитет у јавном и културном животу своје заједнице“ (стр. 8). Захваљујући њиховом преданом раду и разумевању локалне самоуправе, а на корист шире културне заједнице, прикупљена грађа објављена је у другом издању књиге. Забележене народне умотворине власотиначког и црнотравског краја указују на слојевитост текста која, како приређивач сматра, „отвара могућност новог, интердисциплинарног приступа, у тумачењу обредно-обичајне праксе и етнопсихологије једног специфичног варијетета српског народа“ (стр. 6). Велики допринос овом издању дали су сакупљачи и записивачи народних умотворина, међу којима има ученика, професора, културних посленика о којима су остављени подаци на крају књиге.

На почетку књиге налази се уводна реч приређивача проф. др Валентине Питулић, професорке Народне књижевности на Филозофском факултету Универзитета у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици, и реч уредника издања Србе Такића. У уводу се наводе разлози потребе за издавањем другог проширеног издања, с прецизним навођењем нових усмених жанрова који су се нашли у овој књизи. Приређивач посебно истиче значај другог издања, те појаву специфичних облика народних умотворина (каква је седењка, на пример). Уредник Срба Такић на првим страницама књиге пише детаљно о проблемима који су их пратили све време од почетка реализације идеје о првом издању народних умотворина, али и о позитивном преокрету који је наступио након објављивања народних лирских песама власитиначког краја. Речи захвалности уредник упућује приређивачу проф. др Валентини Питулић и рецензенту првог издања проф. др Ненаду Љубинковићу, истичући да је њихово стручно залагање допринело значају забележених умотворина. Уредник оба издања на крају своје уводне речи истиче вољу и јаку веру у успех и на индиректан начин позива све да вреднују дело и укључе се у додатни сакупљачки рад који би, можда, резултирао трећим издањем.

Сакупљена грађа разврстана је по принципу жанровског одређења, тако да су се у књизи нашле лирске, епско-лирске песме и говорне народне творевине. Од лирских песама заступљене су обредне, посленичке, обичајне, љубавне, породичне и родољубиве песме, а потом је извршена и подела на њихове подврсте. У оквиру обредних песама представљене су: коледарске (13), лазаричке (176), ђурђевданске (9), крстоношке (4), краљичке (3) и додолске песме (8). Међу посленичким песмама налазе се косачке (2), жетелачке песме (10) и седењке (6). Сватовске песме (18), здравице (10) и тужбалице (5) чине део записаних обичајних песама, а успаванке (5) су дате као подврста породичних песама (28). Љубавне (78) и родољубиве песме (3) немају своје подврсте, те су и овде дате под општим насловом. Од епско-лирских песама, записивачи су успели да чују и запишу новелистичке песме (3) и баладе (4), док су од говорних народних творевина прикупљене и на овај начин заувек сачуване следеће врсте: ташунаљке (2), ређалице (2), цупаљке (2), брзалице (7), ругалице (1), басме (19), пословице (376), изреке (378), загонетке (55), питалице (28), клетве (150), заклетве (56), благослови (49) и здравице (20).

Народне умотворине записане и објављене у овој књизи представљају значајан материјал, не само за фолклористичка истраживања. Објављена грађа могла би да послужи и етнографима, етномузиколозима и лингвистима, јер „зналачком реконструкцијом овог богатог фол-

клорног наслеђа дошло би се до новог осветљавања специфичне грађе, која је сачувала кодове древне цивилизације у различитим жанровима“ (стр. 578).

Приметно је да је највише забележених обредних песама, што приређивач сматра чувањем ритуално-магијског односа према природи (стр. 574). Најбројније су лазаричке песме које обредна поворка лазарица пева момку, бећарима, мајстору, девојци, војнику, орачу, невести, домаћици, домаћину, а од животиња певало се за овце, јагње, пчелу, мачку, кокошку. Међу посленичким песмама као посебна врста издвајају се седењке у којима се, као и у косачким и жетелачким песмама, налазе и елементи љубавне поезије: „Је л’ ми дођи, је л’ да дођем, Смиљо ле? / Ти ми дођи, ја не могу, Стојане“ (стр. 248).

У забележеним љубавним песмама преовладавају мотиви у којима до изражаја долазе узајамни породични односи и поштовање изузетно строгог поретка који је владао унутар патријархалне заједнице. Поред мотива неостварене љубави, истиче се и мотив неверне девојке у песми чији завршни стихови имају дидактички карактер: „Леле, мајке, стара мајке, / Свикајте ми све другачке / Да им кажем проклетију, / Да не вару момчадију“ (стр. 291). Породичне песме дају слику односа углавном између мајке и ћерке, сестре и брата и мајке и сина. Познато је да се у овој врсти лирских песама љубав брата према сестри ретко опева (в.: R. Pešić i N. Milošević-Đorđević, *Narodna književnost*, „Vuk Karadžić“, Beograd, 1984, 208), а у једној од забележених песама власотиначког и црнотравског краја изостанак братске љубави резултирао је мајчином клетвом: „Љуто мајка Марка проклињаше: / Да искочи змија испод откос, / Да испије Марку црне очи. / Достигла га клетва материна“ (стр. 373). Посебну пажњу привлаче сватовске песме и обичаји везани за брачну иницијацију, од којих је најфреквентнији обичај ритуалног бријања младожење: „Бричите убавога младожењу. / Његове су муке и туге големе. / Оставља материне црге, / Оставља материно угађање, / Оставља друштво нежењено, / Што се скита низ путишта“ (стр. 256). Песме у којима се опева промена девојачког статуса пуне су емоција и девојачке стрепње пред животом који је чека у новој кући. Стрепња није изражена питањима већ констатацијом и молбом упућеном сватовима да њен одлазак учине иоле лакшим: „Тамо ме чека нова мати, / Тамо ме чека нови башта, / Тамо ме чекају млади девери, / Тамо ме чекају младе злвице. / Сватови моји, распојани славуји, / Појдите пољем, поступите, / Распојте, развеселите мој нови дом, / Моје ново радовање, миловање“ (стр. 258). Поред здравица које су се певале у оквиру сватовског обичаја, забележено је и неколико тужбалица где мајка тужи за сином и сестра за братом.

У другом издању књиге *Изникал ми струк босиљак: народне умотворине власотиначког и црнотравског краја* значајну новину доносе новелистичке песме и баладе. Издваја се балада *Бог ником дужан не остаје* са интернационалном темом о прогоњеној девојци и великом грешнику, односно снаји која се тешко разболи те не може да умре. Проучаваоцима фолклора сигурно ће бити значајна објављена грађа у оквиру говорних народних творевина где је од заборавља спасено четрнаест мањих жанрова, углавном паремиолошких.

Након разврстане грађе налази се *Речник старих, мање познатих речи*. Укупно су објашњене 123 речи, првенствено архаизми и турцизми. Следи списак казивача и записивача (ученици, наставници и посленици у култури). Доминантан је број жена казивача у односу на мушкарце казиваче (58 жена и 18 мушкараца). Подаци о казивачима су детаљни те обавештавају о њиховом образовању, а понегде и о њиховим интересовањима. Ипак, код појединих казивача недостају подаци о години рођења или смрти. Општи закључак је да је било доста неписмених казивача, углавном жена; неки од казивача завршили су само четири разреда основне школе, а осам разреда основне школе завршили су само мушкарци чија су казивања уврштена у ову књигу. Није занемарљив ни податак да су сви казивачи оба пола рођени или осамдесетих година 19. века, или најкасније до четрдесетих година 20. века, јер то може бити показатељ да је прикупљена грађа, захваљујући управо сакупљачима, у право време спасена од заборавља. Са друге стране, међу сакупљачима/записивачима нашли су се ученици (11), а највише има високо образованих људи, углавном наставника српског језика и књижевности; има и математичара, историчара, политиколога, новинара и трговаца. Њихов задатак је, како су неки од њих навели, чување завичајне културне баштине. Посебну вредност књизи дају фотографије казивача уз прво издање и фотографије казивача уз друго издање. Издвајају се фотографије краљица и лазарица из периода пре Другог светског рата јер сведоче о постојању краљичког и лазаричког обреда. На једној фотографији приказана је историјско-етнолошка секција Гимназије „Стеван Јаковљевић“ у Власотинцу, којом је руководио професор историје Велимир Стаменковић – њени чланови су заслужни за бележење великог броја народних умотворина власотиначког краја.

Последњи одељак у књизи носи наслов *Уз прво издање књиге*, у чему су места пронашла три текста: *Магијска моћ речи* приређивача проф. др Валентине Питулић; *Одужили смо се народном певачу* Велимира Стаменковића, и *Извод из рецензије уз прво издање* који потписују проф. др Ненад Љубинковић и етномузиколог Стипе Скоче. Истичући предани рад записивача, приређивач закључује да „богато усмено

наслеђе власотиначког и црнотравског краја још увек одолева зубу времена“ (стр. 578), те да је сакупљена грађа „сачувала кодове древне цивилизације у различитим жанровима“ (стр. 578). Велимир Стаменковић у неколико реченица пише о географском положају Власотинца и развоју ове вароши, посебно се осврћући на отварање првих школа у овом крају. У његовом тексту видљива је жеља за очувањем традицијске културе овога краја и нада „да ће тиме бити испуњен дуг према народном певачу“ (стр. 581). Рецензент првог издања *Изникал ми струк босиљак: лирске народне песме власотиначког краја*, проф. др Ненад Љубинковић, истиче да су песме овога краја „понајстарије, али и понајлепше српске народне лирске песме“ (стр. 582), што свакако треба узети као њихову посебну вредност. Иако се налазе и у Архиву Српске академије наука и уметности (Етнографска збирка Архива САНУ и Архив Музиколошког института), народне лирске песме овог краја нису систематски прикупљене, па се ова књига може сматрати једним таквим пионирским покушајем.

Књига *Изникал ми струк босиљак: народне умотворине власотиначког и црнотравског краја* значајна је за очување усменог наслеђа овога краја и представља вредан допринос народној култури и савременој фолклористици.

мсп Марија Миљковић
Универзитет у Приштини с привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Е-пошта: marija.miljkovic@pr.ac.rs

Примљено: 15. 6. 2022.
Прихваћено: 25. 6. 2022.